

บทที่ 4

บทสรุป

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงรักษาเสถียรภาพและราชบัลลังก์ของพระองค์ให้รอดพ้นจากการชิงอำนาจตลอดระยะเวลาที่พระองค์ทรงครองราชย์อยู่นั้น เนื่องจากพระองค์ทรงตั้งกลุ่มทางการเมืองขึ้นมาและพระองค์ใช้กลุ่มทางการเมืองให้ดูแลอำนาจซึ่งกันและกันและช่วยเหลือพระองค์ในการคุมอำนาจทางการเมือง นอกจากนี้พระองค์ยังใช้พุทธศาสนาช่วยสร้างบารมีทางการเมือง แม้ว่าประเด็นสุดท้ายจะไม่ปรากฏผลอย่างเป็นทางการเป็นรูปธรรมอย่างเด่นชัดต่อการเมือง แต่เป็นการสร้างภาพพจน์ของพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็นธรรมราชา ซึ่งกลุ่มทางการเมืองประกอบไปด้วยดังนี้

กลุ่มแรกคือการตั้งเจ้าทรงกรมขึ้นมาซึ่งกลุ่มเจ้าต่างกรมในสมัยของพระองค์ส่วนใหญ่เป็นพระราชโอรสของพระองค์ และประโยชน์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้จากการตั้งพระราชโอรสให้ทรงกรมคือการควบคุมกำลังคน เนื่องจากโดยปกติพระราชโอรสถ้าไม่ได้ทรงกรมการควบคุมกำลังไพร่พลจะเป็นไปตามศักดินาของแต่ละบุคคลตามฐานะของการประสูติ แต่เมื่อได้ทรงกรมศักดินาจะเพิ่มขึ้นซึ่งหมายถึงจำนวนไพร่พลในความปกครองจะเพิ่มขึ้นด้วย ประโยชน์ที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้จากการเพิ่มจำนวนไพร่พลของเจ้าต่างกรมคือจำนวนคนในปกครองของเชื้อพระวงศ์ที่ใกล้ชิดพระองค์ในเมืองหลวงเพิ่มมากขึ้น ซึ่งกลุ่มกำลังคนเหล่านี้เป็นประโยชน์ต่อพระองค์ในยามฉุกเฉินที่เกิดการแย่งชิงอำนาจจากขุนนาง เพราะเท่ากับว่าพระองค์ควบคุมกำลังคนไว้ส่วนหนึ่งอย่างแท้จริงโดยผ่านเจ้าทรงกรมที่เป็นพระราชโอรสของพระองค์

นอกจากได้ประโยชน์จากกลุ่มเจ้าต่างกรมในการคุมกำลังคนแล้ว กลุ่มเจ้าต่างกรมเหล่านี้ต้องถ่วงดุลอำนาจกันเองด้วยทั้งนี้เพราะในสมัยของพระองค์ไม่ได้แต่งตั้งให้พระราชโอรสองค์ใดดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้าทันทีที่พระองค์ขึ้นครองราชสมบัติ ทั้งนี้อาจจะเป็นเพราะทรงตระหนักในอำนาจและอิทธิพลของเจ้าวังหน้าที่มีมาก และตำแหน่งเจ้าวังหน้าเป็นตำแหน่งที่สูงสุดซึ่งเป็นรองแต่เพียงพระมหา

กษัตริย์ ซึ่งถ้าพระองค์แต่งตั้งให้พระราชโอรสองค์ใดองค์หนึ่งดำรงตำแหน่งนี้ทันที
 คุลอำนาจอาจจะเปลี่ยนไป เพราะแทนที่พระองค์จะได้มีกำลังคนส่วนหนึ่งในเมือง
 เพื่อรักษาราชบัลลังก์แต่กลับเป็นว่ากำลังคนกลุ่มที่เจ้าวังหน้าได้ควบคุมกลายเป็นฐาน
 อำนาจให้เจ้าวังหน้าแสวงหาอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อราช
 บัลลังก์ของพระองค์ ดังนั้นการที่พระราชโอรสของพระองค์ดำรงตำแหน่งเจ้าต่าง
 กรมที่มีศักดินาไม่แตกต่างกันมากเกินไปทำให้กลุ่มนี้ไม่สามารถขึ้นมาท้าทายอำนาจ
 ทางการเมืองของพระองค์ และกลุ่มเจ้าต่างกรมส่วนหนึ่งต้องแสวงหาความคิดความ
 ขอบจากพระองค์เพื่อจะได้ขึ้นดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้า

นโยบายของพระองค์กับการตั้งกลุ่มเจ้าต่างกรมถือว่าเป็นลักษณะ
 เฉพาะอย่างหนึ่งของการเมืองในสมัยสมเด็จพระเจ้าบรมโกศแม้ว่า นโยบายนี้จะ
 ประสบผลสำเร็จในช่วงระยะเวลาหนึ่งเท่านั้น ซึ่งก็เป็นลักษณะของการเมืองสมัย
 อยุธาที่การดำเนินการใด ๆ ทางการเมืองจะประสบผลสำเร็จทราบเท่าที่พระมหา
 กษัตริย์พระองค์นั้นทรงเข้มแข็งและสามารถใช้อำนาจได้อย่างแท้จริง ดังนั้นปัญหาที่
 ตามมาจากการแต่งตั้ง เจ้าทรงกรมของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศคือในปลายรัชกาล
 ของพระองค์ กลุ่มเจ้าต่างกรมได้กลายเป็นกลุ่มทางการเมืองที่สำคัญ และกลุ่มเจ้า
 ต่างกรมเหล่านี้ต่างลุกขึ้นมาสนับสนุนให้กลุ่มของตนเองได้ดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้า
 และในที่สุดแตกแยกออกเป็นสองกลุ่มและใช้กำลังคนในความควบคุมของพระองค์
 ในการสนับสนุนกลุ่มของตนเพื่อชิงราชสมบัติภายหลังการสวรรคตของสมเด็จพระ
 เจ้าบรมโกศและนำมาซึ่งการต่อสู้กันเอง ในที่สุดกลุ่ม เจ้าต่างกรมแตกสลายไป
 จนทำให้ขุนนางขึ้นมาแทรกแซงทางการเมืองและเกิดความวุ่นวายในสมัยสมเด็จพระ
 เจ้าเอกทัศ

กลุ่มทางการเมืองกลุ่มที่สองที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศตั้งขึ้นมาเพื่อช่วย
 เหลือพระองค์ปกครองบ้านเมืองและช่วยรักษาราชบัลลังก์คือกลุ่มขุนนาง ซึ่งพระ
 องค์สนับสนุนให้ขึ้นมาอำนาจโดยผ่านการปรับเปลี่ยนโครงสร้างทางการเมืองด้วย
 การเพิ่มอำนาจให้แก่เจ้าพระยาโกษาธิบดีให้ปกครองหัวเมืองเพิ่มขึ้นจากเดิมซึ่งเคยปก
 ครองหัวเมืองชายทะเลได้เพิ่มให้ปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ทั้งหมดแทนสมุหพระ
 กลาโหม ซึ่งถูกถอดถอนอำนาจในสมัยของพระองค์

ขุนนางที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศสนับสนุนให้ขึ้นมามีอำนาจทางการเมืองเหนือกลุ่มอื่น ๆ เป็นกลุ่มขุนนางเก่าที่ใกล้ชิดพระองค์เคยรับราชการกับพระองค์มาเมื่อครั้งที่ดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้า และขุนนางกลุ่มนี้มีบทบาทสำคัญในการช่วยเหลือพระองค์ทำสงครามชิงราชสมบัติจากพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าท้ายสระ ซึ่งขุนนางคนสำคัญคือขุนชำนาญภายหลังการขึ้นครองราชสมบัติของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ ได้แต่งตั้งให้ดำรงตำแหน่งโกษาธิบดีและได้แต่งตั้งให้เป็นเจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์และได้ดำรงตำแหน่งสูงสุดทางการเมืองคือเป็นเจ้าพระยามหาอุปราช

เจ้าพระยาชำนาญบริรักษ์ในฐานะโกษาธิบดีและมีอำนาจในการปกครองหัวเมืองฝ่ายใต้ ส่วนหลวงจำแสนยกได้ดำรงตำแหน่งเจ้าพระยาอภัยมนตรีว่าที่สมุหนายกปกครองหัวเมืองฝ่ายเหนือ ดังนั้นจะเห็นว่าการเมืองสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศอำนาจในการบริหารอาณาจักรและควบคุมกำลังไพร่พลทั้งหมดตกอยู่กับบุคคลที่สำคัญซึ่งเป็นขุนนางที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศไว้วางใจมาก โดยมีสมเด็จพระเจ้าบรมโกศดำรงตำแหน่งสูงสุดมีขุนนางคนสำคัญทั้งสองคอยช่วยเหลือพระองค์

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศประสบผลสำเร็จกับการประสานประโยชน์กับกลุ่มขุนนางเก่าที่พระองค์แต่งตั้งขึ้นมา เพื่อช่วยเหลือพระองค์ปกครองอาณาจักรและควบคุมการเคลื่อนไหวของขุนนางที่จะขึ้นมาท้าทายราชบัลลังก์ของพระองค์ เพราะตลอดระยะที่ขุนนางทั้งสองอยู่ในตำแหน่งนี้ไม่ปรากฏว่ามีกลุ่มทางการเมืองใดทั้งขุนนางและเจ้าต่างกรมกล้าที่จะแสดงความขัดแย้งกันอย่างเปิดเผย เพราะเกรงอำนาจที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศมอบให้แก่ขุนนางทั้งสอง แม้ว่าจะมีความพยายามในการดิรอนอำนาจของเจ้าพระยาชำนาญ โดยเจ้าวังหน้า (เจ้าฟ้าธรรมาธิเบศร์) แต่ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะกลุ่มขุนนางนี้โดยเฉพาะเจ้าพระยาชำนาญชำนาญบริรักษ์นั้นอำนาจที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศปูนบำเหน็จให้มันเทียบเท่าเจ้าต่างกรมหรือมากกว่าเลยทีเดียว ซึ่งจะเห็นได้จากเมื่อขุนนางผู้นี้เสียชีวิตพระองค์ให้เรียกว่าพระศพและจัดพิธีศพอย่างเจ้าต่างกรม

สมเด็จพระเจ้าบรมโกศประสบความสำเร็จในการใช้กลุ่มขุนนางนี้ช่วยเหลือพระองค์ควบคุมขุนนาง ซึ่งเป็นเพียงระยะหนึ่งในปลายรัชกาลขุนนางสำคัญทั้ง

สองเสียชีวิต ทำให้สมเด็จพระเจ้าบรมโกศประสบปัญหาการควบคุมกลุ่มที่มีอำนาจทางการเมือง โดยเฉพาะกลุ่มเจ้าต่างกรมและขุนนาง แม้ว่าพระองค์จะแต่งตั้งขุนนางใหม่ให้ดำรงตำแหน่งแทนขุนนางเก่าทั้งสอง แต่ด้วยบารมีทางการเมืองที่แตกต่างกันทำให้กลุ่มขุนนางใหม่ไม่มีความเข้มแข็งพอที่จะช่วยเหลือพระองค์ควบคุมเจ้าต่างกรมได้ และกลุ่มขุนนางใหม่ยังต้องอาศัยแสวงหาอิทธิพลทางการเมืองด้วยการสนับสนุนกลุ่มเจ้าต่างกรม ช่องว่างอำนาจที่เกิดขึ้นในปลายรัชกาลของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศนี้ ทำให้สถานการณ์ทางการเมืองเปลี่ยนไปและพระองค์ก็ไม่สามารถควบคุมได้ โดยเฉพาะขุนนางเริ่มมีบทบาททางการเมืองและเข้าแทรกแซงกลุ่มเจ้าต่างกรมซึ่งขณะนี้ได้แบ่งแยกเป็นสองกลุ่มอย่างชัดเจนซึ่งกลุ่มแรกประกอบด้วย เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต และกรมหมื่นเทพพิพิธ กลุ่มที่สองประกอบด้วยกรมหมื่นจิตรสุนทร กรมหมื่นสุนทรเทพ และกรมหมื่นเสพภักดี โดยกลุ่มของ เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตซึ่งขุนนางกลุ่มใหม่สนับสนุนให้ดำรงตำแหน่ง เจ้าวังหน้า และในจุดนี้เองที่ภายในกลุ่มของเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตเกิดความแตกแยก เพราะกลุ่มขุนนางก็คิดกันไม่ให้เจ้าฟ้ากรมขุนเสนาพิทักษ์ซึ่งเป็นพระราชโอรสองค์ใหญ่ของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้า และยังถูกกีดกันให้พ้นอิทธิพลทางการเมืองด้วยการให้ออกผนวชซึ่งสิ่งที่เกิดขึ้นทั้งหมด สมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงเห็นชอบด้วยทั้งนี้เพราะว่าพระองค์จำเป็นต้องให้พระราชโอรสของพระองค์องค์ใดองค์หนึ่งได้ดำรงตำแหน่งทางการเมืองที่แตกต่าง เพื่อหวังให้สนับสนุนและเพิ่มความเข้มแข็งเพื่อจะได้ควบคุมสถานการณ์ทางการเมืองที่กำลังต่อเค้าความวุ่นวาย แต่ด้วยระยะเวลาที่สั้นเจ้าวังหน้าองค์ใหม่ก็ไม่สามารถขึ้นมาอิทธิพลทางการเมืองได้เหมือนกับเจ้าวังหน้าองค์อื่น ๆ ในราชวงศ์บ้านพลูหลวง ดังนั้นจำเป็นที่พระองค์ต้องพึงพาขุนนางใหม่เพื่อสร้างฐานอำนาจทางการเมือง ด้วยฐานะของเจ้าวังหน้าที่ไม่เข้มแข็งมากนักกลุ่มเจ้าต่างกรมอีกกลุ่มหนึ่ง ซึ่งเป็นพระราชโอรสของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้พยายามสร้างฐานอำนาจทางการเมืองเพื่อเตรียมการแย่งชิงราชสมบัติ ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงรับรู้ความเคลื่อนไหวทางการเมืองนี้ตลอดแต่พระองค์ไม่สามารถควบคุมสถานการณ์ได้ ในปลายรัชกาลของพระองค์จึงได้พยายามเรียกเจ้าต่างกรมทั้งสองหลายให้ช่วยสนับสนุนและ

ยอมรับการขึ้นครองราชย์ของเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ซึ่งก็ไม่ประสบผลสำเร็จเพราะ ขณะที่พระองค์ประชวรหนักกลุ่มเจ้าต่างกรมทั้งสองเตรียมสะสมอาวุธและเตรียมการชิงราชสมบัติ ซึ่งสื่อเค้าว่าอาจจะเกิดความรุนแรงทางการเมืองอีกครั้งหนึ่ง แต่ ภายหลังจากที่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศเสด็จสวรรคตแล้ว กลุ่มของเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิต ให้พระสงฆ์เป็นสื่อกลางไปเกลี้ยกล่อมเจ้าต่างกรมซึ่งพระองค์ได้ฉวยโอกาสที่เจ้าต่าง กรมขาดความระมัดระวังชั่วขณะกำจัดศัตรูทางการเมืองสำเร็จโดยไม่นองเลือด แต่ ในที่สุดเจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตก็ต้องสละราชสมบัติเพราะเห็นแก่พระเชษฐาคือสมเด็จพระ เจ้าเอกทัศที่ปรารถนาในสมบัติ การที่เจ้าฟ้ากรมขุนพรพินิตยอมอ่อนน้อมต่อ พระเชษฐานั้นอาจจะเป็นเพราะเกรงว่าจะเกิดการแย่งชิงจากขุนนางถ้าพระองค์ ต้องการชิงราชสมบัติ เพราะฉะนั้นทางเลือกที่ปลอดภัยของพระองค์คือการออก ผนวชเพื่อต้องการลดความหวาดระแวงทางการเมืองซึ่งขณะที่พระองค์ผนวชอยู่นั้น ยังมีความพยายามที่จะแย่งชิงทางการเมืองของขุนนาง เพื่อจะสนับสนุนให้พระ องค์ชิงราชสมบัติแต่พระองค์ไม่เห็นชอบด้วย ส่งผลให้ขุนนางที่ภักดีต่อพระองค์ต้อง ถูกลงโทษด้วยการขังคุกทำให้หมดอิทธิพลทางการเมือง ซึ่งส่งผลให้ขุนนางกลุ่ม ใหม่ที่ได้รับการสนับสนุนจากฝ่ายในของสมเด็จพระเจ้าเอกทัศขึ้นมามีอิทธิพลทาง การเมือง

ประการสุดท้ายที่เกี่ยวข้องกับการเมืองสมัยสมเด็จพระเจ้า-บรมโกศคือ การทำนุบำรุงพุทธศาสนา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งที่ช่วยสร้างบารมีและฐานอำนาจทางการเมืองของพระองค์ โดยที่พระองค์ใช้พุทธศาสนาสร้างบารมีทางการเมืองมาตั้งแต่ ครั้งที่พระองค์ดำรงตำแหน่งเจ้าวังหน้าเมื่อพระองค์ทรงปฏิสังขรณ์วัดกุฎีดาวซึ่งเป็น วัดที่อยู่ตรงข้ามกับวัดมเหยงค์และเป็นวัดที่สมเด็จพระเจ้าท้ายสระทรงบูรณะด้วยเช่นกัน

การอุปถัมภ์ศาสนาเป็นพระราชกรณียกิจที่สำคัญของพระมหากษัตริย์ ในรัฐที่นับถือพุทธศาสนา แม้ว่าพระราชกรณียกิจของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศจะไม่ ส่งผลกระทบต่อการเมืองอย่างชัดเจน แต่สมเด็จพระเจ้าบรมโกศได้ทำนุบำรุงพุทธ ศาสนามาตลอดและเมื่อถึงกาลซึ่งต้องการฟื้นฟูพุทธศาสนาในสมัยพระเจ้าเกียรติราช สิงห์ได้ส่งทูตเข้ามายังกรุงศรีอยุธยาเพื่อขอพระสงฆ์ไปสืบต่อพุทธศาสนา และแม้

ว่าการฟื้นฟูพุทธศาสนาของลังกาในครั้งนี้จะมีเหตุผลทางการเมืองแฝงอยู่ก็ตาม แต่ก็ส่งผลดีต่อพระเกียรติยศของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศ เพราะเท่ากับว่าเป็นการประกาศความเป็นธรรมราชาของพระองค์

นอกจากนี้การส่งทูตไปลังกาของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศยังสร้างบารมีให้กับพระองค์ในฐานะพระมหากษัตริย์ที่ทรงปกครองอาณาจักรด้วย “ธรรม” แล้ว พระองค์ยังบูรณะและปฏิสังขรณ์วัดเป็นจำนวนมาก บูรณะพระบรมมหาราชวัง และดูแลทุกข์สุขของราษฎรด้วยการประกอบพิธีกรรมต่างที่จำเป็นสำหรับพระนคร เพื่อขจัดภัยพิบัติที่จะเกิดราษฎรของพระองค์ นอกจากนี้พิธีกรรมที่สำคัญกับพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาตอนปลายมากโดยเฉพาะในสมัยของสมเด็จพระเจ้าบรมโกศคือพิธีบูชาพระพุทธบาท ซึ่งตามความเชื่อของผู้ที่นับถือพุทธศาสนา การปรากฏรอยพระพุทธบาทในดินแดนใดหมายถึงว่าพระพุทธเจ้าเคยเสด็จมายังดินแดนนั้นจึงได้ประทับรอยพระบาทไว้ให้พุทธศาสนิกชนได้สักการะและทำให้ดินแดนนั้นเป็นดินแดนที่ศักดิ์สิทธิ์และพระมหากษัตริย์องค์ใดก็ตามถ้าได้ค้นพบรอยพระพุทธบาทในสมัยของพระองค์หรือได้ทำนุบำรุงและได้สักการะพระพุทธบาทเท่ากับว่าพระมหากษัตริย์องค์นั้นเป็นผู้ที่มีบุญบารมี ซึ่งสมเด็จพระเจ้าบรมโกศทรงบูรณะพระพุทธบาทมากกว่ารัชกาลใด ๆ และพระองค์มักจะเสด็จพระพุทธบาททุกปียกเว้นแต่ว่าประชวรเท่านั้น ซึ่งพระราชกรณียกิจของพระองค์ด้านการทำนุบำรุงพุทธศาสนาส่งผลให้พระองค์อยู่ในฐานะของพระมหากษัตริย์ที่ทรงเป็น “ธรรมราชา”